

INGLIZ TILIDA ILOVA KONSTRUKSIYALARI HAQIDA

Olimova Mu'tabar Gaybullayevna
SamDCHTI magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada tilshunoslikda va ingliz tilidagi ilova konstruksiyalari haqida ilmiy-nazariy mulohazalar olib borilgan.

Kalit so'zlar: ilova konstruksiyalari, teng bog'lanish, tobe bog'lanish, ilova qism, ilovalı element.

So'nggi paytlarda lingvistik adabiyotlarda sintaktik bog'lanishning teng va tobe bog'lanish kabi turlari bilan bir qatorda, bir-biridan pauza bilan ajratilgan gaplarni o'z ichiga oluvchi murakkab konstruksiyalar ham e'tirof etilmoqda. Olimlar tilda yangi sintaktik hodisa – ilova hodisasini qayd etmoqdalar.

Birinchi marta "ilova" atamasini tilshunoslikda 1937 yilda akademik L.V. Shcherba o'zining "Rus tilidagi nutq qismlari to'g'risida" asarida tilga olgan, unda olim ilova konstruksiyasini til va nutq hodisasi sifatida ularni bir-biri bilan chambarchas bog'liqligida ko'rib chiqdi va "ilovalı bog'lanish" atamasini ishlatdi. Tadqiqotchi bog'lovchi konstruksiyalarning eng muhim belgisini, ya'ni ularda nutq so'zlanayotgan vaqtda o'z-o'zidan paydo bo'lish belgisi borligini ko'rsatib o'tdi: "...Ikkinchi element ongda faqat birinchisidan keyin yoki uning aytilishi vaqtida paydo bo'ladi" [1, 117-119 s]. Sintaktik bog'lanish hodisasining dastlabki tadqiqotchilaridan bo'lgan A.M. Peshkovskiy ilovalı birikishni "bo'linish pauzasidan keyingi teng bog'lanish" va "bo'linish pauzasidan keying tobe bog'lanish" deb tavsiflagan [2, 423 s]. Keyin V.Vinogradov rus tilidagi "и", "а", "но", "или" bog'lovchilarining ilovalı elementlardagi bog'lovchi vazifasini ko'rsatib o'tdi. V.V. Vinogradov ilovalı bog'lanishlarning mohiyatini ochib, ularning xalq og'zaki ijodi bilan uzviy bog'liqligini qayd etadi. A.S. Pushkinning asarlarini tahlil qilib ilova konstruksiyalarining stilistik funksiyalarini mohirona va chuqur tasvirlaydi.

V.F.Milk ilovalı konstruksiyalarning o'ziga xos ohang xususiyatlarini tahlil qiladi.

S. I. Burlakova ilovalı bog'lanish dialogik nutqda paydo bo'lganligini ko'rsatadi. Yozma nutqni og'zaki nutq me'yorlariga yaqinlashtirish uchun esa yozma nutqqa ham ilovalı bog'lanish kiritiladi. I. A. Popova ilovalı elementlarni "ilgari bildirilgan fikrni to'ldiruvchi, rivojlantiruvchi va uni yangi nuqtai nazardan yorituvchi ma'lumotlarni o'z ichiga olgan birikma" deb tushunadi [3, 377-379 s].

Ingliz tilida ilova hodisasi juda kam o'rganilgan. Grammatiklar bu turdagi gap birikmalarining mavjudligini yuzaki eslatish bilan cheklanadi, biroq ayni paytda ilova konstruksiyalar oddiy gaplarni murakkab gaplarga bog'lashning alohida bir turidir.

Rozental va Telenkova hammuallifligida nash etilgan “Lingvistik atamalar lug’ai” da ilova konstruksiyalarig quyidagicha ta’rif berilgan:

“Ilova konstruksiyasi – ilovali element yordamida asosiy gapga qo‘shimcha ma’lumotlar, tushuntirishlar qo‘shilishidir” [4, 336 s].

“Ilovali element bog‘lanishning o‘ziga xos turi bo‘lib, intonatsion-semantik ajratish, sodda yoki murakkab gapning qaysidir qismini ajratib olish, qo‘shimcha ma’lumot, mulohaza, tushuntirishdan iborat” [4, 337s].

Mahalliy tilshunoslar tilda gapdan ko‘ra murakkabroq sintaktik birlik bo‘lgan ilova konstruksiyalarning mavjudligini qayd etadilar.

Olib borilgan izlanishlardan shunday xulosaga kelish mumkin: ilova konstruksiyalari sintaktik bog‘lanishning alohida turi hisoblanadi. Boshqacha aytganda, ilovali birikma teng yoki tobe bog‘lanishning bir turi emas, u sintaktik bog‘lanishning mustaqil turidir. Gaplarga qo‘shimcha ilovali qism qo‘shish natijasida murakkab sintaktik yaxlitlik hosil bo‘lib, ilovali konstruksiya hosil bo‘ladi. Shunga qaramay, ilova konstruksiyalar faqat ularning o‘ziga xos bo‘lgan grammatik shaklga ega emas. Ular teng va tobe bog‘lanishning grammatik shakllaridan foydalanadilar, lekin ayni paytda ularni yangi mazmun bilan to‘ldiradilar. Ilovali konstruksiya bosh (asosiy) gap va qo‘shimcha ma’lumot beruvchi ilova qismdan iborat bo‘ladi.

Ushbu hodisani ingliz tili misolida ko‘rib chiqamiz:

1. Ilova konstruksiyasi to‘liqsiz gapning bir turi sifatida kelishi mumkin. To‘liqsiz gap ko‘rinishidagi ilova konstruksiyasi- bu ilovali elementlarning nisbatan ko‘p uchraydigan va turli xil strukturaga ega bo‘lgan turlaridan biridir. Ular o‘zlari ma’nosini kengaytirib kelayotgan gapning tarkibiy davomi va tugallovchi qismi hisoblanadi.

I barely glimpsed the words “This program has been edited for Your Enhanced Pleasure”, and then I was there. *Bogie in Casablanca* (James Patterson).

There are furtive close-ups of military patrol vehicles at intervals along the way. *Checkpoints* (James Patterson).

Expenses had been greater than she had calculated. They always are. Only \$1.87 to buy a present for Jim. *Her Jim* (O. Henry).

2. Tobe bog‘lanishli ergash gap ko‘rinishidagi ilova konstruksiyalar. Bunday turdagi ilova konstruksiyalar ergash gap bilan mos keladi.

“I would not wish to be hasty in censuring anyone.

You know what everyone's saying? *About why he's disappeared? About what finally stopped him?*” (J. Rowling)

3. Bosh gapga teng bog‘lovchilar yordamida bog‘langan ilova konstruksiyalar. Bunda ilova elementlar bosh gapga *for, and, nor, yet, but, or, so* kabi bog‘lovchilar yordamida bog‘lanadi.

Mr. Dursley sat frozen in his armchair. Shooting stars all over Britain? Owls flying by daylight? Mysterious people in cloaks all over the place? *And a whisper, a whisper about the Potters...* (J. Rowling).

His face went from red to green faster than a set of traffic lights. *And it didn't stop there.* Within seconds it was the grayish white of old porridge (J. Rowling)..

4. Bog'lovchisiz ilova konstruksiyalar. Bunday turdagi ilova konstruksiyalarda ilova birikma asosiy gapga ohang yoki tinish belgilari yordamida bog'lanadi.

Yet sometimes he thought (or maybe hoped) that strangers in the street seemed to know him. *Very strange strangers they were, too* (J. Rowling).

"Go to your cupboard -- *I mean, your bedroom,*" he wheezed at Harry (J. Rowling)..

Ilovali konstruksiyalarning semantikasini tahlil qilayotganda ularni 2 guruhga ajratish mumkin:

1. Ilova qism o'zidan oldingi fikrning ma'nosini kengaytiruvchi ilova konstruksiyalar. Ilovali elementlarning bunday turlari asosiy gapning ma'nosini yanada kengaytirib uni mazmunan boyitadi. Masalan quyidagi misolni olaylik:

And when the party entered the assembly room it consisted of only five altogether—*Mr. Bingley, his two sisters, the husband of the eldest, and another young man* (Jane Austin).

Ushbu gapdagi ilova element xonadagi besh kishi kimlar ekanligi haqida qo'shimcha ma'lumot berayapti.

2. Oldingi fikrni ma'nosini toraytirish, cheklash, ta'kidlash yoki aniqlashtirish munosabatini ifodalovchi ilova konstruksiyalar.

The distance is nothing when one has a motive; *only three miles* (Jane Austin).

Ushbu misolda ilovali qism egani aniqlashtirib kelayapti.

Yuqoridagi fikrlardan shunday xulosa qilish mumkin: ilovali gaplar qo'shimcha to'ldiruvchi, izohlovchi ma'noni ifodalaydi. Ilova konstruksiyalarning doirasi bir gapdan tashqariga chiqishi mumkin. Ilova qilingan qism yordamida biz nafaqat qo'shimcha ma'lumot berishimiz, balki ifodalanayotgan fikrga o'z munosabatimizni bildirishimiz mumkin

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Щерба Л.В. О частях речи в русском языке; М., 1957.
2. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. – Издание 6, М., 1938.
3. Попова И. А. Сложносочиненные предложения в современном русском языке // Вопросы синтаксиса русского языка. М., 1980.
4. Розенталь Д. Э., Теленкова М.Л. Словарь- справочник лингвистических терминов; М., Просвещение, 1944.

5. Бурлакова С.И. К вопросу о присоединительной связи. – В сб. «Учебные записи Волгоградского пединститута», вып. 44, 1977.
6. Виноградов В.В. О языке художественной литературы. – Росполитиздат; М, 1941.
7. Мильк В.Ф. Интонация присоединения в английском языке по сравнению с русским. М., 1980.
8. James Patterson. “Toys”. Little, Brown and Company, USA, 2011
9. Jane Austin. “Pride and Prejudice”. UK, 1813
10. J. K. Rowling. “Harry Potter and the Sorcerer’s Stone”, USA, 1997
11. O. Henry. “The Gift of the Magi”, USA, 1905.